

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 5 Issue 4, Special Issue on Lausanne, p. 177-187, July 2013

Budin Sancağında Tımar Rejimi: 1560-1561 Yılı Örneği The Tımar Regime in Budin Sandjak: A Case Study of the Years 1560-1561

Dr. Mustafa IŞIK
Balıkesir Üniversitesi - Balıkesir

Öz: Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin Budin eyaletinin 329 Numaralı ve 1560-1561 tarihli tımar-icmal defterine göre gelirlerinin has, zeamet ve tımar şeklindeki dağılımı, sancak dâhilindeki tımar sahipleri ve görevleri incelenmiştir. Sonuç olarak sancak gelirlerinin yaklaşık olarak üçte ikisinin has olarak ayrıldıktan sonra geri kalan kısmının zeamet ve tımar adı altında askeri görevlilere maaş olarak dağıtıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Budin Sancağı, Tımar Sistemi, Osmanlı Devleti, Macaristan

Abstract: Relying on the 329 numbered and 1560-61 dated Ottoman tımar-icmal tax registers, this article examines the revenue distribution of Hungary in the form of has, zeamet and tımar along with the tımar holders and their duties in the state of Hungary in the Ottoman Empire. The article reveals that approximately two third of Hungary's income was allocated for has income, which was spent to build roads, bridges and hotels or caravan lodges. The remaining revenue was allocated for military officer as zeamet and tımar income.

Keywords: Budin Sandjak, Tımar System, Ottoman Empire, Hungary

Giriş

Klasik dönemde Osmanlı Devleti'nin iktisadi, idari ve askeri teşkilatının temelini tımar sistemi oluşturmaktaydı. Devlet, tımar sistemi sayesinde hem asker yetiştirmekte hem de arazilerini işletmekteydi. Zira bu dönemde Avrupa'da olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de reaya, devletin ekonomisi için en gerekli temel unsur idi. Reayanın olmadığı topraklar işletilemez; dolayısıyla devlet, bu toprakları verimli bir şekilde kullanamazdı. Bundan dolayı devlet, reayanın toprağı ekip biçmesi ve sürekli ekonomiye katkıda bulunması için resm-i çiftbozan gibi bir takım vergiler ile önlem almaktaydı. Tımar sistemi dahilinde eyalet, sancak, nahiye ve köy olarak ayrılan idari birimler ve buraların gelirleri belirli aralıklarla yapılan tahrirler neticesinde ayrıntılı bir şekilde tespit edilerek kayıt altına alınır. Mufassal tahrirlerden sonra elde edilen gelirler -biraz sonra Budin Sancağı örneğinde de görüleceği gibi- has, zeamet ve tımar olmak üzere miktarlarına göre üç kısma ayrılarak tevcih edilen kimselerin isimleri ile gelir miktarları tımar-icmal defterlerine kaydedilirdi. Şüphesiz tımar icmal defterleri idari ünitenin toplam gelirinin kabaca kimlere dağıtıldığını göstermesi açısından son derece önemli kaynaklardır. Biz bu çalışmamızda Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 329 Numaralı ve 1560-1561 tarihli tımar icmal defterine göre Budin Sancağı'nın gelirlerinin

dağılımını ortaya koymaya gayret edeceğiz. İlk olarak kısaca tımar sistemi ve sistemin unsurlarından bahsettikten sonra bahsi geçen defterdeki verilere göz atacağız.

1.Tımar Sistemi ve Menşei

Para ekonomisinin henüz gelişmediği ortaçağda, Osmanlı Devleti gibi toprağa bağlı devletlerin büyük bir orduyu besleme ihtiyacı tımar sisteminin doğuşuna neden olmuştur. Tımar sistemi sadece askeri kaygılarla ortaya çıkmamıştır. Zira klasik dönemde devletin ekonomik, sosyal ve zirai politikaları da tımar sistemi sayesinde şekillenmekteydi.¹ Mustafa Akdağ, tımarı şöyle açıklamaktadır; “Devlet, kendi hizmetindeki insanlardan bazılarında hizmetleri mukabilinde, maaş verecek yerde, muayyen yerlerin vergilerinden bir kısmını kendi hesaplarına toplamak hakkını tanır ki, bu aşağı yukarı Tımar demektir”.² Yani tımar sisteminin temeli, askeri sınıf mensuplarının devlete yapmış oldukları hizmetler karşılığında, kendilerine devlet tarafından ulûfe gibi nakdi maaş yerine, tımar olarak tahsis edilen yerlerdeki reayadan bir takım vergi gelirlerini aynı olarak toplama hakkı verilmesidir.³ Zira Osmanlı Devleti, vergi gelirlerini bir merkezde toplayıp ana merkezden görevlilere maaş dağıtacağı yerde tımar sistemini uygulayarak bu işi sipahi ve zaimlere havale etmiştir. Onlar da vergi gelirlerini yerinde aynı olarak toplayarak devleti bu güçlükten kurtarmaktaydı. Çünkü o dönemde aynı olarak mahsulün bir merkezde toplanması, paraya çevrilmesi ve maaş olarak dağıtılması imkansızdı.⁴

Ömer Lütfi Barkan, Osmanlı tımar sisteminin ekonomik şartlar ve tarihi zaruretler sonucunda çeşitli devirlerde kendiliğinden ortaya çıkan doğal bir sonuç olduğunu, dolayısıyla herhangi bir ırka veya devlet adamına mal edilemeyeceğini belirtmektedir.⁵ Ancak Barkan; aynı zamanda tımar uygulamasının, Selçuklu Veziri Nizamü'l- Mülk'ün gerçekleştirmiş olduğu idari ıslahatlar ve akabinde başarılı askerlere dağıttığı iktaların, önce Anadolu Selçuklu devletindeki daha sonra ise Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tımar sistemine örnek oluşturmuş olabileceğini belirtmektedir.⁶ Halil İncalcık da tımar sisteminin menşei sadece Osmanlı Devleti'ne dayandırmayan tarihçilerden birisidir. İncalcık, tımar sisteminin Ortadoğu Müslüman imparatorluklarının en eski geleneklerinden biri olduğunu belirttiikten sonra, bu sistemin Bizans'ta “pronia”, İslam ülkelerinde ise “tımar” veya “ikta” olarak adlandırıldığını ifade etmektedir.⁷ Bizans'taki “pronia” denilen tımarlar ve üzerinde yaşayan reaya imparatorun malı sayıldığı için, imparator, bu tımarları üzerinde yaşayan reayası ile birlikte istediği birisine temlik edebilirdi. Ancak temlik olarak alınan bu tımarlar, sahipleri tarafından bir başkasına satılamaz, devredilemez ve miras olarak bırakılamazdı. Osmanlı Devleti'nde de Bizans'ta olduğu gibi tımarlar miras bırakılamazdı. Ancak “mülk tımarı” adı verilen tımarla malik olan

¹ Fatma Acun, “Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Tımar Sistemi ve Uygulaması”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 9, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), s.899.

² Mustafa Akdağ, “Tımar Rejiminin Bozuluşu”, *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, Cilt 3, Sayı 4, (1945), s.419.

³ Abdullah Bay, “XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Trabzon Eyaletinde Tımar ve Zeametlerin Durumu”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı :18, (2008), s.39.

⁴ Halil İncalcık, “Osmanlı Tımar Rejimi ve Sipahi Ordusu”, *Türk Kültürü*, Sayı 25-36, Yıl 3, (Kasım 1964-1965), s.760.

⁵ Ömer Lütfi Barkan, “Tımar”, *İ.A*, MEB Yayınları , C.12/1 , (1979), s.293.

⁶ Barkan, “a.g.m”, s.294.

⁷ Halil İncalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003) , s.112.

kişinin tımarı kız çocuğuna bile miras kalabilmekteydi.⁸ Kendilerine tımar tevcih edilen kişiler, “sahib-i arz” (toprak sahibi) olarak adlandırılmalarına rağmen, bunlar esasen toprağın ve üzerinde yaşayan reyanın mülkiyet hakkına sahip değillerdi. Bu kişiler sadece, kendilerine verilen görevleri yerine getirdikleri sürece, tımarları dahilindeki vergi gelirlerini kendi hesaplarına toplayabilirlerdi. Sipahi tımarının “*kılıç*” diye tabir edilen ve sipahilik hizmetine yeni giren herkes için bir başlangıç miktarı, yani çekirdek kadro maaş kısmı vardı. Bu kısım sipahinin gösterdiği başarılarla mükâfat olarak verilen zamlar (terakki) ile zamanla genişleyebiliyordu.⁹

2.Sistemdeki Unsurlar; Has, Zeamet ve Tımar

Fethedilen toprakların arazi tahrirleri yapıp, her tür vergi kaynakları ile vergi mükellefi reaya tahrir defterlerine kaydedildikten sonra; bu vergi gelirleri askeri kesime; has, zeamet ve tımar olarak miktarlarına göre üç çeşit olarak dağıtırdı.¹⁰ Has tabiri kişiye daimi surette tahsis edilmiş gelir anlamına gelmezdi. Has olarak kaydedilen gelirlerin mülkiyeti devlete aitti.¹¹ Haslar 100.000 akçe ve üzeri gelirler olup kendi arasında havass-ı hümayun ve diğer haslar olmak üzere ikiye ayrılmaktaydı. En garantili olmakla birlikte en fazla gelire sahip olan kaynaklar sultan için has olarak tahsis edilmekteydi. Padişahlardan başka bazı beylerbeyi ve sancakbeylerine de has olarak gelirlerin verildiği görülmektedir.¹² Has ve zeametleri meydana getiren gelir birimleri sancağın muhtelif yerlerini kapsayacak şekilde dağıtılmakta ve böylece has sahibi sancağın her yerini ziyaret ederek asayişin sağlanması için çaba sarf etmekteydi.¹³ Osmanlı Devleti’nde hasların tevcihi ve kayıtları “*Mal Defterdarı*” tarafından takip edilmekteydi.¹⁴

Zeametler, defter kethüdası, miralay, çavuş, azep ağası vb. derece olarak daha küçük devlet memurlarına tahsis edilir ve bunlara zaim ismi verilirdi.¹⁵ Tımar sistemi ile ilgili bir risalede zeamet miktarları şöyle ifade edilmektedir; “*şöyle ki yirmi binden bir akça eksik olsa ana zeamet dinilmez belki tımar dirler. Zira zeametın ekser haddi yüzbin ve akalli yirmi bindir*”.¹⁶ Buna göre; 20.000 ila 100.000 akçe arasındaki gelirler zeamet olarak kabul edilmekteydi.

Tımarlar ise 20.000 akçeden daha az gelirler olarak sistemin en alt basamağında yer almaktadır. Savaşlarda yararlılık gösteren kişilere Vezir, Beylerbeyi, Sancakbeyi, Dizdar, Cebecibaşı, Çakırcıbaşı vb. kişilerin arzıyla tımar tevcihi yapılabilirdi. Ancak az da olsa tımara

⁸ Lajos Fekete, “Macaristan’da Türklerin Mülk Sistemi”, çev. M.Tayyib Gökbilgin, *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, Sayı 16, (1961), s.30-31.

⁹ Barkan, “a.g.m”, s.295.

¹⁰ Yılmaz Kurt, “Osmanlı Toprak Yönetimi”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Cilt III, (Ankara: 1999), ss.60-61.

¹¹ Fekete, “a.g.m”, s.30-31;

¹² BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), Tapu Tahrir Defterleri Kataloğu, TT.329 Numaralı Tımar-İcmal Defteri.

¹³ Acun, “a.g.m.”, s.902.

¹⁴ J.Kaldy-Nagy, “The Cash Book Of The Ottoman Treasury In Buda In The Years 1558-1560”, *Acta Orientalia (ASH)*, Volume XV. (Budapest: 1962), s.173.

¹⁵ Fekete, “a.g.m.”, s.30-31.

¹⁶ İlhan Şahin, “Tımar Sistemi Hakkında Bir Risale”, *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, Sayı 32, (İstanbul: 1979), s.930.

talip olan kişinin kendi arzıyla tımar aldığı da görülmektedir.¹⁷ Beylerbeyilerinin İstanbul'a arz ederek tahsis edebildikleri ve genellikle yüksek miktarda gelire sahip olan tımarlara tezkereli tımarlar, İstanbul'a danışmadan doğrudan tayin edebildiği ve genellikle az gelire sahip olan tımarlara da tezkeresiz tımarlar denilmekteydi.¹⁸ Budin'deki tımarların birçoğu savaşlarda yararlılık gösteren kişilerin Budin Beylerbeyi tarafından İstanbul'a bildirilmesi neticesinde tahsis edilmiş olduğundan bunlar tezkireli tımarlar grubuna girmektedirler.¹⁹

Tımar tayini ve terakkisinde "*ber-vech-i tekmil*" yani tamamlama uygulaması yapılabilmekteydi. Buna göre; örneğin 15.000 akçelik tımar beratına sahip olan bir kişiye 4000 akçe geliri olan A köyü, 7000 akçe geliri olan B köyü, 3500 akçe geliri olan C köyünün gelirleri verildikten sonra; D köyünden de 500 akçe tutarında hisse verilerek toplamda 15.000 akçeye tamamlanabilirdi.²⁰ Bu tür *ber-vech-i tekmil* yani tamamlama usulünün Budin Sancağı'nda has, zeamet ve tımarlar için uygulandığını görüyoruz.

Klasik dönemde devletin en önemli sistemlerinden birisi olan tımar sisteminin uygulanmasında zaman zaman bazı problemler de yaşanmaktaydı. Mesela önceden raiyyet olup sonradan has, zeamet ve tımarlara sahip olan kişilere diğer tımar sahipleri tarafından pek sıcak bakılmıyordu. Bu durumdan haberdar olan Sultan Süleyman'ın, 3 Mart 1531 tarihindeki fermanına göre; memleketteki sipahilerin ve reayanın tamamının padişahın kulları olduğu ve bu fermana mugayir olarak bir kimse bir diğerinin tımarına dahl ve taarruz ederse derhal divana bildirilerek siyaset olunması emredildiği görülmektedir.²¹

3.Budin Sancağı'nda 1560-1561 Yılları Arasında Tımar Rejimi

1541 yılında Sultan Süleyman tarafından Budin Osmanlı topraklarına ilhak edildikten sonra çıkarılan kanunla tüm özel mülkiyetlere el konulmuştu. Eyalet dahilindeki tüm reaya öşür ve diğer vergileri vermek üzere toprakları işlemeye devam edecek ancak toprağın mülkiyeti sultana ait olacaktı. Böylece Macaristan'daki feodal beylerin mülkleri birden bire Osmanlı hazinesine geçmiştir.²² Bundan 5 yıl sonra 1546 yılında Budin Sancağı'nın ilk mufassal tahriri yapılmıştır. Budin Sancağı'nda bu tahrirden 15 yıl sonra 1560-1561 yıllarında hazırlanan ve elimizdeki verilere göre Budin Sancağı'nın en eski tımar icmal defteri olan 329 numaralı defterde sancak gelirlerinin has, zeamet ve tımar olarak üç kısma ayrıldığı anlaşılmaktadır.²³ Budin Sancağı'nın XVI. yüzyılda has, zeamet ve tımar olarak dağıtılan gelirleri aşağıda tablolar halinde incelenecektir. Tabi ki ilk olarak haslar sonrasında zeametler son olarak da tımarlar ele alınacaktır.

1560-1561 yıllarında havass-ı hümâyun olarak kaydedilen gelirler aşağıda Tablo 1'de gösterilmiştir.

¹⁷Nejat Göyünc, "Tımar Tevcihleri Hakkında", *Osmanlı-Türk Diplomatîği Semineri Bildirileri*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Basımevi, (İstanbul: 1995), s.69.

¹⁸ Barkan, "a.g.m.", s.315.

¹⁹ Bkz. BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), Mühimme Defterleri Kataloğu, M.D 1, hüküm 750, 1063, 1087,1090, 1091,1092,1133,1140, 1148.; M.D 2, hüküm 2152.

²⁰ İnalçık, "a.g.m.", s.759.

²¹ M.Tayyib Gökbilgin, "Kanûni Sultan Süleyman'ın Tımar ve Zeamet Tevcihi ile İlgili Fermanları", *İ.Ü.Tarih Dergisi*, Sayı 22, (İstanbul: 1967), s.38.

²² Gyula Kaldy-Nagy, "Tımar Sisteminin Macaristan'da Tarımsal Üretime Etkisi", çev. Şadan Karadeniz, *Belleten*, Cilt 38, Sayı 151, (Ankara: 1974), s.499.

²³ Bkz. BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), Tapu Tahrir Defterleri Kataloğu, TT.329 Numaralı Tımar-İcmal Defteri.

Tablo 1: 1560-1561 Yıllarında Budin Sancağı'ndaki Padişah Hasları

PADİŞAH HASLARI	Menşei	Miktarı
Hashâ-i Padişah-ı Alempenah	Budun	505.072
	Kurra-i Budun	13.601
	Peşte	239.957
	Kurra-i Peşte	44.000
	Kurra-i Vişegrad	169.443
	Vac	966.972
	Kurra-i Vac	20.984
	Cezire-i Kovin	357.223
Has-ı Afık, Padişah-ı Alempenah	Nograd	37.580
Hashâ-i Cedîd Padişah-ı Alempenah	Vişegrad	123.655
TOPLAM		2.478.487

Yukarıda Tablo 1’de görüldüğü üzere bu tarihte Budin Sancağı gelirlerinin 2.478.487 akçesi padişah hassı olarak tahsis edilmiştir. Bu has gelirlerin menşelerine baktığımızda defterdeki kayıtlara göre; Budin, Peşte, Vac, Cezire-i Kovin ve Nograd nahiyelerinin şehir merkezlerindeki resm-i kapan, resm-i ihtisâb, resm-i gümrük ve ubûr gibi yüksek gelir getiren kaynakların padişaha ait haslar olarak tahsis edildiğini görüyoruz. Bu gelirlerin içerisinde en fazla miktara sahip olanı Vac ve Budin nahiyelerindeki şehir gelirleri özellikle de gümrük gelirleridir. Yine defterdeki verilere göre; Vişegrad nahiyesinin şehir gelirlerinden 123.655 akçenin de bu dönemde hashâ-i cedîd (yeni haslar) olarak sultana tahsis edildiği anlaşılmaktadır. Şehir merkezlerinden başka yukarıda saydığımız nahiyelere tâbi bazı köylerin gelirleri de padişah hassı olarak kaydedilmiştir. Ancak köylerde havass-ı hümâyun olarak kaydedilen gelirler tabii ki şehir merkezindeki has gelirlerine göre oldukça düşük seviyede idi.

Budin Sancağı’nda bu dönemde padişah haslarından başka özellikle de Budin Beylerbeyi ve diğer sancakbeyleri için hasların tahsis edildiği anlaşılmaktadır. Buna göre diğer haslar ve miktarları aşağıda Tablo 2’de listelenmiştir.

Tablo 2: 1560-1561 Yıllarında Budin Sancağı'ndaki Diğer Haslar

Diğer Haslar	Menşei	Miktarı
Hashâ-i mîr-i mîrân-ı vilâyet-i Budin	Nahiye-i Budun	211.419
	Nahiye-i Peşte	51.384
	Nahiye-i Keçkemed	41.468
	Nahiye-i Vac	50.717
	Nahiye-i Vişegrad	11.734
Has-ı Derviş Bey, Mirliva-i Segedin	Budun ve Peşte	13.140
Has-ı Hamza Bey, Mirliva-i İstolni Belgrad	Budun ve Peşte	30.000
Has-ı Veli Bey, Mirliva-i Solnok	Varoş-u Körös	50.059
Has-ı Turali Bey, Mirliva-i Seksar	Budun, Peşte, Vişegrad	25.000
Has-ı Sinan Bey, Mirliva-i Nograd	Vac	191.000
TOPLAM		675.921

329 Numaralı Tımar İcmal defterinden elde ettiğimiz verilere göre; 1560-1561 yılları arasında Budın Sancağı'nın toplam gelirlerinin 675.921 akçesi Budın Beylerbeyi ve diğer sancakbeylerine has olarak tahsis edilmiştir. Tablo 2'ye bakıldığında “*Hashâ-i mîr-i mîrân-ı vilayet-i Budin*” başlığı altında Budın, Peşte, Keçkemed, Vac ve Vişegrad nahiyelerinin gelirlerinden parça parça toplamda ise 366.722 akçenin Budın Beylerbeyi'ne tahsis edildiği anlaşılmaktadır. Budın Beylerbeyi'nin bu tarihte has gelirlerinin yarısından fazlasını Budın nahiyesinin gelirleri oluşturmaktaydı. Budın Beylerbeyi'nden başka Segedin, İstolni Belgrad, Solnok, Seksar ve Nograd sancakbeylerine de Budın, Peşte, Vac, Vişegrad, Körös..vb. nahiyeye ve varoşlardaki gelirlerin bir kısmı has olarak tahsis edilmiştir. Burada sancakbeylerine verilen haslar *ber-vech-i tekml* yani tamamlama usulü tahsis edilmiştir. Buna göre, yukarıda zikrettiğimiz sancakbeylerinin kendi sancaklarında has gelirlerinin yetmediği bundan dolayı kendilerine diğer nahiyelerin gelirlerinden hisse verildiği anlaşılmaktadır. Bunun nedenlerinden birisi Macaristan'da paşalar, beyler ve sipahilere has, zeamet, tımar olarak verilen köylerde nüfusun büyük oranda azalması ve köylünün buraları terk etmesidir. Köylerin terk edilmesi meselesi özellikle sınır boylarında sürekli çatışmalara maruz kalan kısımlarda daha fazlaydı. Çünkü hem Macar askerleri hem de Türk askerleri yiyecek içecek temin etmek için sık sık bu köylere akınlar yapıyorlardı. Ancak Havass-ı hümayuna ait olan köyler ve varoşlar hükümet tarafından özenle korunduğu için hem buralara akınlar olmuyordu hem de diğer köylerden kaçan reaya buralara sığınıyordu.²⁴ Bundan dolayı da kendi sancağındaki gelirleri yetersiz olan sancakbeylerine havâss-ı hümayûn gelirlerinden hisse tahsis edilmekteydi.

Budın Sancağı'nda 1560-1561 yıllarındaki zeametlerin durumuna bakacak olursak; toplam 21 adet zeamet olduğu görürüz. Bu zeametler ve miktarları Tablo 3'te listelenmiştir.

Tablo 3: 1560-1561 Yıllarında Budın Sancağındaki Zeametler

ZEAMETLER	MİKTARI
Zeamet-i Abdülkerim, Defterdar-ı hazine-i amire-i vilayet-i Budun	39.700
Zeamet-i Durmuş Bey, Kethüda-i defterdar-ı vilayet-i Budun	31.721
Zeamet-i Mehmet bin Bali Paşa, Kapudan-ı Nehr-i Tuna	92.124
Zeamet-i Hasan bin Mustafa Bey, Miralay-ı Liva-i Paşa	36.081
Zeamet-i Hasan, Ağa-yı azeban-ı kala-i Budun	35.875
Zeamet-i İbrahim ve Osman Biraderân-ı Hazret-i Rüstem Paşa	19.000
Zeamet-i Turgut, Miralem-i Vilayet-i Budun	20.527
Zeamet-i Kasım bin Derya Bey	27.503
Zeamet-i Ömer bin Ali bey	23.500
Zeamet-i Yusuf	37.000
Zeamet-i Süleyman, Emin-i sipahiyan-ı vilayet-i Budun	14.745
Zeamet-i Sefer, Miralay-ı sipahiyan-ı liva-i Hatvan	27.000
Zeamet-i Musa	29.000
Zeamet-i Ferhat	28.700
Zeamet-i Haydar	22.700
Zeamet-i Mehmed, Sabık Ağa-yı Farisan-ı Budun	21.794

²⁴ Ferenc Eckhart, *Macaristan Tarihi*, çev. İbrahim Kafesoğlu, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1949), s.121.

Zeamet-i Hüsrev	8700
Zeamet-i Hüsrev, Miralay-ı sipahiyan-ı Liva-i Segedin	616
Zeamet-i Mahmud Bey	30.500
Zeamet-i Kasım, Miralay-ı liva-i Nograd	20.800
Zeamet-i Yusuf bin Abdullah	26.000
TOPLAM	593.586

1560-1561 yılları arasında Budin Sancağındaki zeametlerin toplamı 593.586 akçedir. Bu zeametlerin ikinci derecede önemli devlet görevlilerine tahsis edildiğini görüyoruz. Bu dönemde toplam 21 adet zeamet içinde en fazla miktara sahip olanı 92.124 akçe ile Tuna Nehri Kaptanı Mehmet bin Bâli Paşa'ya aittir. Bunu 39.700 akçe ile Budin Hazinesi Defterdârı Abdülkerim Beyin zeameti ve 37.000 akçe ile Yusuf Bey'in zeameti takip etmektedir. Diğer zeamet sahipleri ise Budin hazinesi defterdar kethüdası, Budin Kalesi azepler ağası, Budin vilayeti mir-âlemi, miralaylar, farisler ağası.vb. görevlerde bulunan kişilerdir. Zeametlerin miktarlarına baktığımızda genellikle 20.000 ila 30.000 akçe arasında yoğunlaşmanın olduğu görülmektedir. Zaten 20.000 akçenin altında olan zeametler daha önce de bahsettiğimiz üzere *ber-vech-i tekmil* usulü kendilerine hisse verilen kişilerin zeametleridir. Bu kategoriye giren 4 adet zeamet olduğu anlaşılmaktadır.

Tımar sistemi hiyerarşisinin en alt basamağında yer alan ve sayıca en fazla olan tımarlara bakacak olursak; bu dönemde Budin Sancağı'nda toplam 111 adet tımar gediği bulunduğunu görürüz. Bu tımarlar ve miktarları Tablo 4'te listelenmiştir.

Tablo 4: 1560-1561 Yıllarında Budin Sancağı'ndaki Tımarlar

TIMARLAR	MİKTARI
Tımar-ı Hasağa-yı gönüllüyan-ı Budun	10.000
Tımar-ı Ali bin Nasuh	13.500
Tımar-ı Divane Ali	12.800
Tımar-ı Hasan bin Ahmed	11.193
Tımar-ı Mustafa bin İsmail	10.586
Tımar-ı Şah Bey	10.479
Tımar-ı Derviş bin Abdullah	10.500
Tımar-ı Rebep	10.000
Tımar-ı Murad bin Abdullah	10.000
Tımar-ı Divane	9162
Tımar-ı İnehan	9500
Tımar-ı Mustafa	9500
Tımar-ı Ferhad	9500
Tımar-ı Mir Ali	9500
Tımar-ı İskender	9000
Tımar-ı Hüseyin bin Mehmed	9000
Tımar-ı ----- merhum Derviş Bey	9000
Tımar-ı Ali bin Musa	9000
Tımar-ı Mehmed bin Mustafa	9000
Tımar-ı Arslan	9000
Tımar-ı Ahmed Mirbek	11.000
Tımar-ı Cafer bin Fuad an çavuşan-ı mir-i miran-ı Budun	8000

Tımar-1 Mustafa an çavuşan-1 mir-i miran-1 Budun	8000
Tımar-1 Yusuf	8000
Tımar-1 İsmail	8000
Tımar-1 Bâli	8000
Tımar-1 Mehmed bin Şaban, Emin-i defter-i vilayet-i Budun	7000
Tımar-1 Mahmud	7000
Tımar-1 Karagöz	7600
Tımar-1 Mustafa bin Abdullah	7300
Tımar-1 Mehmed	7000
Tımar-1 İskender	7000
Tımar-1 Bali bin İbrahim	7000
Tımar-1 Hamza, an çavuşan-1 Mir-i miran-1 Budun	5305
Tımar-1 _____	7500
Tımar-1 Divane Süleyman	6666
Tımar-1 Mehmed	6000
Tımar-1 Ali bin Alagöz	6666
Tımar-1 Kurd bin Timur	6000
Tımar-1 Hasan bin Bali	6000
Tımar-1 İnehan bin Yusuf	6000
Tımar-1 Kurd bin Timur	6000
Tımar-1 Mir Yusuf	6666
Tımar-1 Divane İbrahim	6000
Tımar-1 Pervane	6000
Tımar-1 Hasan bin Abdullah	6000
Tımar-1 Maksud	6000
Tımar-1 Ferhad bin Abdullah	6000
Tımar-1 Haydar bin Abdullah	6000
Tımar-1 Mehmed bin Mustafa	6000
Tımar-1 İbrahim	4100
Tımar-1 Mehmed	6000
Tımar-1 Murad bin Mustafa	6000
Tımar-1 Cafer	5999
Tımar-1 -----İlyas	5999
Tımar-1 Gazi	5999
Tımar-1 Mustafa bin Cafer	4798
Tımar-1 Halil bin İsa	5000
Tımar-1 Ali bin Hasan	4300
Tımar-1 Şah Divane	4000
Tımar-1 Hasan	6000
Tımar-1 Murad bin Ali	3150
Tımar-1 Mustafa	3160
Tımar-1 Derviş	3000
Tımar-1 Mustafa	2569
Tımar-1 Ömer	2500
Tımar-1 Ahmed, Dizdar-1 Barkan-1 Korkmaz	5000
Tımar-1 Hasan bin Ali, Kethüda-i barkan-1 Korkmaz	3000

Tımar-1 Hasan bin Turgut	barkan-1 Korkmaz	700
Tımar-1 Bayram		3000
Tımar-1 Murat		2000
Tımar-1 Divane Ali		11.500
Tımar-1 Divane Mehmed		11.000
Tımar-1 Mahmud bin Abdullah		10.500
Tımar-1 Ahmed Bey		10.300
Tımar-1 Şaban bin Hüseyin		9000
Tımar-1 Hasan		8500
Tımar-1 Hüseyin		8166
Tımar-1 Mustafa		7333
Tımar-1 Haydar bin Hüseyin		7333
Tımar-1 Ali bin Yusuf		7333
Tımar-1 İskender		7011
Tımar-1 Hasan, an çavuşan-ı mir-i miran-ı vilayet-i Budun		7000
Tımar-1 Memi bin Mahmud		7000
Tımar-1 Yusuf bin Abdullah		6666
Tımar-1 Mehmed		6666
Tımar-1 Süleyman bin İsmail		6666
Tımar-1 Mustafa bin Mahmud		6666
Tımar-1 İbrahim bin Yusuf		6280
Tımar-1 Divane Veli		6129
Tımar-1 Sefer		6500
Tımar-1 Ertuğrul		6000
Tımar-1 Abdülhamit		6000
Tımar-1 Turali		6000
Tımar-1 Kurd bin Şir Ali		6000
Tımar-1 Yusuf		6000
Tımar-1 Hüdaverdi		6000
Tımar-1 Ferhad bin Yakup		6000
Tımar-1 Divane Mehmed		6000
Tımar-1 -----		6000
Tımar-1 Turak		6000
Tımar-1 Cafer bin Ferhad		6000
Tımar-1 Mustafa bin Hasan		6000
Tımar-1 Ali bin Abdullah		5999
Tımar-1 Rüstem		5999
Tımar-1 İskender bin Abdullah		5000
Tımar-1 Ali bin Ahmet		4924
Tımar-1 Mehmed, Kethüda-i Mehmet Paşa		3214
Tımar-1 Pervane Recep		4839
Tımar-1 Turhan		6000
Tımar-1 Ali		3200
TOPLAM		760.921

1560-1561 yılları arasında Budin Sancağı gelirlerinin 760.921 akçesinin tımar olarak sipahilere dağıtıldığı anlaşılmaktadır. 329 Numaralı Tımar İcmal defterindeki tımar kayıtları içerisinde en yüksek olanı 13.500 akçe ile Ali bin Nasuh'a, en düşük olanı ise 700 akçe ile Hasan bin Turgut'a aittir. Bu dönemde Budin Sancağı'ndaki tımarların ortalaması 6000 akçe ile 9500 akçe arasında yoğunlaşmaktadır. Tımar verilen kişilerin arasında Budin Gönüllülerinin Hasağası, Budin Beylerbeyinin çavuşları Cafer, Mustafa, Hamza ve Hasan çavuşlar, Budin vilayeti defter emini Mehmet bin Şaban, Korkmaz Kalesi Kethüdası Hasan bin Ali gibi devlet görevlileri yer almaktadır.

1560-1561 yılları aralığında has, zeamet ve tımar olarak ayrı ayrı üç grupta incelediğimiz Budin Sancağı'nın gelirlerini burada birlikte tek bir tabloda ele alalım.

Tablo 5: 1560-1561 Yıllarında Budin Sancağı'nın Gelirlerinin Dağılımı

329 Nolu Tımar İcmal Defterine Göre Budin'de Tımar Rejimi	
Tımar Türü	Miktarı
Haslar (Padişah hasları ve diğer haslar)	3.154.408
Zeametler	593.586
Tımarlar	760.921
Genel Toplam	4.508.915

Budin Sancağı'nın 1560-1561 yıllarındaki gelirlerinin toplamı 4.508.915 akçedir. Bu meblağın 3.154.408 akçesi has, 593.586 akçesi zeamet, 760.921 akçesi ise tımar olarak tahsis edilmiştir. En fazla paya sahip olan padişah hasları, sultanın kendi hazinesine giden paralar olarak değerlendirilmemelidir. Bilakis padişah hasları eyaletin ve sancağın hazinesine giren nakit para olup sancağın masrafları, kalelerin tamiri, yeni kale, yol, han, hamam, kervansaray... vb. imaretlerin yapımı için harcanmaktaydı. Buna göre bu dönemde Budin hazinesinin 4.508.915 akçe olan gelirinin %69,9'u has olarak tahsis edilerek eyaletin ve sancağın imarı için ayrılan bütçe anlamına gelmektedir. Zeametler ile tımarları devlet görevlilerinin maaşları olarak haslardan ayrı kategoriye alabiliriz. Sancak gelirlerinin %13,2'sini oluşturan zeametler ile %16,9'unu oluşturan tımarlar ise Budin eyaleti ve sancağındaki devlet görevlileri ile askerlerin maaşları olarak tahsis edilmiştir.

Sonuç olarak Tımar sistemi ve mîrî toprak rejiminin klasik dönemde Budin Sancağı'nda tam olarak uygulandığını, reayanın devlete ait arazileri işleyerek biraz önce zikrettiğimiz sancak gelirlerini oluşturduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

BOA.T.T. (Tapu Tahrir Defterleri Kataloğu), 329.

BOA.M.d. (Mühimme Defterleri Kataloğu) Defter No: 1, hüküm 750, 1063, 1087,1090, 1091,1092,1133,1140, 1148, M.d 2, hüküm 2152.

Diğer Kaynaklar

ACUN, Fatma, "Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Tımar Sistemi ve Uygulaması", *Türkler*, Cilt 9, Ankara 2002, ss.899-908.

AKDAĞ, Mustafa, “Tımar Rejiminin Bozuluşu”, Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi, Cilt 3, Sayı 4, Ankara 1945, ss.419-431.

BARKAN, Ömer Lütfi, “Tımar” , *İ.A* , MEB Yayınları , C.12/1, İstanbul 1979, ss.286-333.

BAY, Abdullah, “XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Trabzon Eyaletinde Tımar ve Zeametlerin Durumu”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı :18, Yaz 2008, ss.39-55.

ECKHART, Ferenc, *Macaristan Tarihi*, çev. İbrahim Kafesoğlu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1949.

FEKETE, Lajos, “Macaristan’da Türklerin Mülk Sistemi”, çev. M.Tayyib Gökbilgin, İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi, Sayı 16, İstanbul 1961, ss.25-42.

GÖKBİLGİN, M.Tayyib, “Kanûni Sultan Süleyman’ın Tımar ve Zeamet Tevcihi ile İlgili Fermanları”, *İ.Ü.Tarih Dergisi*, Sayı 22, İstanbul 1967, ss.35-48.

GÖYÜNÇ, Nejat, “Tımar Tevcihleri Hakkında”, Osmanlı-Türk Diplomatığı Semineri Bildirileri, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1995, ss.67-74.

İNALCIK, Halil, “Osmanlı Tımar Rejimi ve Sipahi Ordusu”, *Türk Kültürü*, Sayı 25-36, Yıl 3, Ankara, Kasım 1964-1965, ss.758-765.

_____, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,2003.

KALDY-NAGY J., “The Cash Book Of The Ottoman Treasury In Buda In The Years 1558-1560”, *Acta Orientalia (ASH)*, Volume XV. Budapest 1962, ss.173-182.

_____, “Tımar Sisteminin Macaristan’da Tarımsal Üretime Etkisi”, çev. Şadan Karadeniz, *Bellekten*, Cilt 38, Sayı 151, Ankara 1974, ss.499-508.

KURT, Yılmaz, “Osmanlı Toprak Yönetimi”, Osmanlı, Cilt III, Ankara 1999, ss.59-65.

ŞAHİN, İlhan, “Tımar Sistemi Hakkında Bir Risale”, İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi, Sayı 32, İstanbul 1979, ss.905-935.